

УДК 330.322

Сутність та визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Житченко Г.О.

аспірант

Херсонського національного технічного університету

У статті проаналізовано значення та роль інтелектуального капіталу, а також його трактування у працях зарубіжних та вітчизняних вчених, визначено основні підходи до формулювання сутності категорії «інтелектуальний капітал». Розкрито сутність поняття «інтелектуальний капітал» як знання, вміння та досвіду співробітників підприємства, що мають безпосередній вплив на розвиток організації, а також забезпечують його економічну стійкість та конкурентоспроможність. Дано авторське визначення поняття «інтелектуальний капітал підприємств».

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, людський капітал, інновації, економіка знань.

Житченко А.А. СУЩНОСТЬ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ «ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ»

В статье проанализированы значение и роль интеллектуального капитала, а также его трактовки в трудах зарубежных и отечественных ученых, определены основные подходы к формулировке сущности категории «интеллектуальный капитал». Раскрыта сущность понятия «интеллектуальный капитал» как знания, умения и опыта сотрудников предприятия, которые имеют непосредственное влияние на развитие организации, а также обеспечивают его экономическую устойчивость и конкурентоспособность. Дано авторское определение понятия «интеллектуальный капитал предприятий».

Ключевые слова: капитал, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, инновации, экономика знаний.

Zhytchenko A.A. THE ESSENCE AND DEFINITION OF "INTELLECTUAL CAPITAL"

The article analyzes the importance and the role of intellectual capital, as well as its interpretation in the works of foreign and domestic scholars, the main approaches to the formulation of the essence of the category "intellectual capital" are defined. The essence of the concept "intellectual capital" as knowledge, skills and experience of the employees of the company, which have a direct influence on the development of the organization, as well as its economic stability and competitiveness. The author gives a definition of the concept of intellectual capital of enterprises.

Keywords: capital, intellectual capital, human capital, innovation, knowledge economic.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сучасної інформаційної економіки однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність людини. Від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації залежать ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес.

Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку на основі використання результатів інтелектуальної діяльності. Науковці, підприємці, менеджери, фінансисти, висококваліфіковані інженери, інші фахівці, зайняті у сфері високих технологій, поширення інформації та нових знань, – це нова інтелектуальна еліта, яка і є основним суспільним багатством розвинутих країн. Адже саме вони формують середній клас, який є основою соціальної стабільності і рушієм прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад в розробку теоретико-методологічних засад поняття «інтелектуальний капітал» зробили закордонні вчені, а саме М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт. Питання інтелектуального капіталу досліджували такі науковці, як В. Базилевич, М. Бендиков, О. Бервено, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Геєць, Е. Джамай, В. Зінов, В. Іноземцев, О. Кендюхов, С. Легенчук, Б. Леонтьєв, О. Малишко, Н. Маркова, О. Стрижак, П. Цибульов, А. Чухно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що інтелектуальному капіталу присвячено багато наукових праць, єдиного підходу до визначення його сутності не існує.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз наявних

досліджень сутності інтелектуального капіталу та визначення поняття інтелектуального капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна тенденція розвитку інноваційних економік, що знаходяться під впливом інформаційної революції, характеризується новим співвідношенням між людським і фізичним капіталом, за яким людський капітал стає пріоритетом в економічному розвитку. Так, згідно з розрахунками Всесвітнього банку, у складі національного багатства США виробничі фонди (споруди та приміщення, машини й обладнання) становлять всього 19%, природні ресурси – 5%, людський капітал – 76%. У Західній Європі відповідні показники дорівнюють 23,3% і 74%; у Росії – 10,40% і 50% [1].

У загальному розумінні економічна теорія визначає людський капітал як освіту, про-

фесійні знання, інтелектуальний потенціал, накопичення виробничого досвіду, що застосовується в економічній діяльності.

Очевидно, що існує багато трактувань терміна «інтелектуальний капітал» різними авторами, які наочно представлені у табл. 1.

Сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії визначається як система відносин різних економічних суб'єктів щодо раціонального стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для конкурентоспроможного виробництва конкретних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня працівників, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів. Інтелектуальному капіталу властивий більш високий ступінь розвитку порівняно з уже відомими функціональними формами капіталу, критерієм якого є більш

Таблиця 1

Варіанти визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Автор	Визначення
Е. Брукінг [2]	Інтелектуальний капітал – це термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, посилюючи конкурентні переваги. Складовими частинами є людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні й ринкові активи.
О. Бутнік-Сіверський [3]	Інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості).
М. Ескіндаров [4]	Інтелектуальний капітал – це система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили індивідуума, сукупного працівника підприємства, фірми, корпорації, країни, що створює товар, послуги, додатковий продукт для їх відтворення на основі персоніфікованого економічного інтересу кожного суб'єкта, їх сукупності.
В. Іноземцев [5]	Інтелектуальний капітал являє собою щось на зразок «колективного мозку», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми.
О. Кендюхов [6]	В інтелектуальному капіталі вбачаються інтелектуальні ресурси: «інтелектуальний капітал – це здатні створювати вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними самостійно або залученими як засоби створення нової вартості».
Б. Леонтьєв [7]	Розглядає інтелектуальний капітал як вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, його природні та набуті інтелектуальні здібності та навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами.
О. Стрижак [8]	Під інтелектуальним капіталом підприємства розуміє «сукупність здібностей та знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтована на задоволення потреб суспільства з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу».
Т. Стюарт [9]	Інтелектуальний капітал – це невидимі активи, знання, базисна компетенція, стратегічні активи, базисні можливості, невлімові ресурси, організаційна пам'ять.

стійкий рівень економічного зростання суспільства, ефективності його структур.

Світовий досвід показує, що життєвий рівень усіх верств населення, загальна соціально-економічна ситуація в країні визначаються мірою освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантом високого рівня життя народу і процвітання держави навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин та інших дарів природи. Ні багатства надр, ні родючі землі, ні ідеальний клімат, ні туристична принадність не в змозі зрівнятися за могутністю та суспільною значущістю з потенціалом людського розуму.

Інтелектуальний капітал – це сума знань, досвід, професійна підготовка та інтуїція всіх працівників підприємства, установи (або держави). До цього слід додати напрацьовані людські зв'язки, інформацію у вигляді баз даних, комп'ютерну мережу, що миттєво опрацьовує і передає інформацію всім працівникам відповідної структури тощо, завдяки чому вдається швидко й адекватно реагувати на зміни.

Сьогодні активно розвиваються наукоємні галузі, такі як, зокрема, біотехнологія, генна інженерія, комп'ютерне програмування; зростає ефективність праці. Це безпосередньо відіб'ється на підвищенні рівня життя. Інтелектуальна економіка стимулює отримання досить високих прибутків на базі малого

капіталу та невеликої кількості працівників. Зазначимо, що більшість дослідників та практиків дійшла висновку, що на рівні організації інтелектуальний капітал є сумою трьох складових, які представлені на рис. 1 [10].

На перший погляд, можна було б погодитись із цією думкою фахівців, але поняття «капітал», зокрема «інтелектуальний капітал», має дещо іншу економічну природу в умовах ринку.

Інтелектуальний капітал (від лат. "intellectualis capitalis" – «розумовий, головний», «головні пізнання») – це один із різновидів капіталу, що має відповідні ознаки капіталу і водночас відтворює характерні лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Він має надзвичайно складну сутність та багатовекторність, що визначається механізмом його функціонування. Інтелектуальний капітал – поняття, що набагато ширше, ніж поняття «інтелектуальна власність» і «нематеріальні активи», до того ж це поняття більш економічне, ніж правове або бухгалтерське. Інтелектуальний капітал – це перш за все люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно використовувати знання та навички; збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії. В цьому значенні інтелектуальний капітал включає кваліфіковану, зібрану разом робочу силу і

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

контракти з провідними спеціалістами (людський капітал); інтелектуальну власність, інформаційні ресурси, локальні мережі (організаційний капітал); відносини з клієнтами, широко відомі товарні знаки тощо (клієнтський капітал) [11, с. 116].

Основою цих трьох складових є людські ресурси – найбільш динамічна компонента спроможності компанії діставати прибуток впродовж тривалого часу.

Історичний аспект становлення людського капіталу свідчить про те, що представники школи «трьох факторів виробництва» (Ф. Ліст, А. Маршалл, Дж. Міль, В. Рошер, Г. Сіджуїк) до категорії капіталу людину не включали безпосередньо, однак її якісні характеристики, набуті здібності, що мають прояв у трудовому процесі, відносили до категорії капіталу. Тому найчастіше під людським капіталом розуміють сукупність усіх продуктивних рис працівника. У визначенні Г. Боуена він (людський капітал) «складається з набутих знань, навичок, мотивацій й енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного часу з метою виробництва товарів та послуг». У трактуванні Л. Туроу людський капітал являє собою «продуктивні здібності, обдарування і знання». Т. Шульц зводить людський капітал до розвитку знань і здібностей, які людям надають «шкільна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і зростаючий запас економічної інформації». Українські вчені В. Куценко та Г. Євтушенко визначають людський капітал як «сукупність знань, здібностей і кваліфікації, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємств» [11, с. 111].

Вважається, що людський ресурс не може бути власністю компанії, а структурний капітал може бути оформлений як власність і виступати об'єктом купівлі-продажу.

Більшість дослідників сходиться на думці, що на рівні організації інтелектуальний капітал є сумою трьох складових [12, с. 107]:

1) людський капітал – капітал, втілений у працівниках організації у вигляді досвіду, знань, навичок, здатностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії організації; іншими його складовими є моральні цінності організації, культура праці і культура управління, загальний підхід до справи;

2) структурний капітал – найбільш різно- рідна частина інтелектуального капіталу; сюди відносять технічне і програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти і все

те, що дає змогу працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал;

3) споживчий, або ринковий, капітал – капітал, до якого прийнято відносити товарні знаки і знаки обслуговування, фірмові найменування, ділову репутацію, присутність «своїх людей» в організаціях-партнерах або організаціях-клієнтах, наявність постійних споживачів, повторні контракти зі споживачами тощо.

Інтелектуальний капітал – це знання, навички, які можна перетворити на прибуток та оцінити. Таке широке визначення, на думку фахівців, охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новинки, які можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток.

Зважаючи на класифікацію видів інтелектуального капіталу за різними ознаками, доцільно розглядати інтелектуальний капітал також із загальних позицій, з позиції філософської категорії і з позиції конкретної науки – як економічну категорію.

З позиції філософської категорії інтелектуальний капітал розглядається як здатність до мислення, пізнання, особливо до його вищих теоретичних рівнів, що властиво інтелекту. Стосовно ж капіталу інтелектуальний капітал розглядається як накопичення наукових, теоретичних і практичних знань людства, суспільства про відповідні дії, процеси, проблеми, вирішення.

Розуміння сутності та ролі інтелектуального капіталу підприємства у відтворювальних процесах повинно стати основою для формування нової парадигми управління вітчизняними суб'єктами господарювання – менеджменту знань. Її важливість визначається практикою багатьох процвітаючих компаній світу: за оцінками фахівців, у середньому 80% їх ринкової вартості забезпечують нематеріальні активи та корпоративні знання, а 95% біржової вартості високотехнологічних організацій припадають на нематеріальні активи [12, с. 91].

П. Друкер упевнений, що капіталізм поступається дорогою «суспільству знань», капітал як головний засіб економіки змінюється знаннями [13, с. 526]. Швидкий розвиток останніми десятиліттями в країнах-лідерах світового господарства економісти і соціологи вважають ознакою появи нового сектору (сегменту) економіки, який поступово стає домінуючим [13, с. 96]. Загально визнаною стала думка про те, що сьогодні тільки через знання можна розвивати економіку, здатну бути конкурентоспроможною і забезпечувати сучас-

ний рівень життя населення. Це стосується економіки всіх рівнів – підприємств, галузей, регіонів, країн [12, с. 66]. Парадигма знань стає основним способом їх поступального розвитку. Концепція економіки знань стає основною теоретичною базою політики економічного зростання. Сутність економіки знань – це інновації на основі знань, тобто фундаментального показника якості інтелектуального капіталу.

Висновки з цього дослідження. Головним завданням економічної політики держави на сучасному етапі є утвердження інноваційної моделі економічного зростання як необхідної умови переходу України до інфор-

маційної економіки. На жаль, недооцінка ролі людських ресурсів залишається одним з найважливіших недоліків управління українськими підприємствами.

Акцентуючи увагу на ролі і місці людського капіталу в розвитку економічного потенціалу підприємства, ми переконані, що єдино правильним ходом подій має стати стратегія інноваційного розвитку економіки, що спирається на одне з головних конкурентних переваг – на інтелектуальний капітал працівників, на розвиток людських ресурсів, на найбільш ефективно застосування знань і умінь людей для постійного поліпшення технологій, економічних результатів, життя суспільства загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майбуров И. Эффективность инвестирования и человеческий капитал в США и России / И. Майбуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 4. – С. 3–13.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг. – СПб. : Питер, 2001. – 287 с.
3. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал – 2002. – № 1. – С. 16–27.
4. Эскиндаров М. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике / М. Эскиндаров. – М. : Республика, 1999. – 188 с.
5. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Иноземцев – М. : Academia, 1998. – 640 с.
6. Кендюхов О. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / О. Кендюхов. – Донецьк, 2007. – 31 с.
7. Леонтьев Б. Цена капитала. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
8. Стрижак О. Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / О. Стрижак. – Х., 2004. – 23 с.
9. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт ; пер. с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007. – 368 с.
10. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. Чухно // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 22–30.
11. Формування доданої вартості транснаціонального продукту : [монографія] / [М. Коваленко, В. Лисюк, Н. Рогальська]. – Х. : ХНТУ, 2010. – 285 с.
12. Коваленко М. Теорія і методологія управління розвитку регіонального господарського комплексу в контексті економіки знань : [монографія] / М. Коваленко. – Херсон : Олді-плюс, 2007. – 312 с.
13. Дойль П. Маркетинг, менеджмент и стратегии / П. Дойль, Ф. Штерн ; пер. с англ. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 544 с.